

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILAR FAOLIYATINI SAMARALI
BOSHQARISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI****Nurullayeva Ugulxon Ergashboyevna***Turan International University "Gumanitar fanlar va pedagogika" kafedrası
o'qituvchisi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)**E-mail: nurullayeva_ugulxon@gmail.com***Sultanova Dilorom Jaxongirovna***Turan International University, S.BT-22-07 guruh talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatini samarali boshqarishning pedagogik asoslari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari, bilish faolligi, o'quv motivatsiyasi, mustaqil ishlash ko'nikmalari hamda ijtimoiy munosabatlari ularning faoliyatini boshqarishda alohida yondashuvni talab etadi. Tadqiqotda o'quvchilar faoliyatini boshqarishning maqsadlilik, izchillik, individual yondashuv, hamkorlik, rag'batlantirish, monitoring va refleksivlik tamoyillari asoslab berilgan. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan ta'limiy maqsadlarni aniq belgilash, sinfdagi ijobiy psixologik muhitni shakllantirish, interfaol metodlardan foydalanish, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga jalb etish va natijalarni muntazam monitoring qilishning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari asosida boshlang'ich sinfda o'quvchilar faoliyatini boshqarishning pedagogik modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'quvchi faoliyati, pedagogik boshqaruv, o'quv motivatsiyasi, individual yondashuv, pedagogik monitoring, ta'lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье с теоретической и практической точек зрения анализируются педагогические основы эффективного управления деятельностью учащихся в процессе начального образования. Возрастные и психологические особенности учащихся начальной школы, познавательная активность, мотивация к обучению, навыки самостоятельной работы и социальные отношения требуют особого подхода к управлению их деятельностью. В исследовании обосновываются принципы целенаправленности, последовательности, индивидуального подхода, сотрудничества, поощрения, мониторинга и рефлексивности управления деятельностью учащихся. Также выявляется важность четкого определения учителем образовательных целей, создания позитивной психологической среды в классе, использования интерактивных методов, вовлечения учащихся в самостоятельную деятельность и регулярного мониторинга результатов. На основе результатов исследования предлагается педагогическая модель управления деятельностью учащихся в начальной школе.

Ключевые слова: начальное образование, деятельность учащихся, педагогическое управление, мотивация к обучению, индивидуальный подход, педагогический мониторинг, эффективность обучения.

Abstract. This article provides a theoretical and practical analysis of the pedagogical foundations for effectively managing student activity within the primary education process. The age-related and psychological characteristics, cognitive engagement, learning motivation, independent work skills, and social interactions of primary school students necessitate a specialized approach to managing their activities. The study substantiates key principles for managing student activity, including goal-orientation, consistency, an individual approach, collaboration, encouragement, monitoring, and reflexivity. Furthermore, the article highlights the importance of teachers clearly defining educational goals, fostering a positive psychological classroom environment, utilizing interactive methods, engaging students in independent work, and regularly monitoring results. Based on the research findings, a pedagogical model for managing student activity in primary education is proposed.

Key words: primary education, student activity, pedagogical management, learning motivation, individual approach, pedagogical monitoring, educational effectiveness.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchining faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi emas, balki mustaqil fikrlashi, muammoni hal qilishi, hamkorlik qilishi, o'z faoliyatini baholashi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida ushbu jarayonning to'g'ri tashkil etilishi keyingi ta'lim bosqichlarida shakllanadigan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarning poydevorini yaratadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari ularning faoliyatini boshqarishga alohida pedagogik yondashuvni talab qiladi. Bu yosh davrida bolalarda diqqatning barqarorligi, mustaqil rejalashtirish, o'z-o'zini nazorat qilish va uzoq muddatli maqsadga yo'naltirilgan faoliyat ko'nikmalari hali rivojlanish bosqichida bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi o'quv faoliyatini shunchaki nazorat qiluvchi emas, balki uni tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi pedagog sifatida faoliyat yuritishi zarur. Xalqaro tadqiqotlarda ham boshlang'ich ta'limda sinfni samarali boshqarish ta'lim sifati va o'quvchilarning ta'limga jalb etilganligini ta'minlashning muhim omili sifatida qaraladi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, sinf boshqaruvi o'quvchilarning o'quv faoliyatiga jalb etilishini ta'minlash va dars vaqtini samarali ishlatish bilan bevosita bog'liq. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlar sinf boshqaruvi faqat intizomni ta'minlashdan iborat emasligini ko'rsatadi. U o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, sinfdagi ijtimoiy-psixologik muhit, o'quv faoliyatini tashkil etish, guruhlash va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash kabi komponentlarni ham qamrab oladi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini samarali boshqarishning pedagogik asoslarini aniqlash dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan

biridir. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini samarali boshqarishning pedagogik asoslarini aniqlash, uning asosiy tamoyillari va mexanizmlarini tizimlashtirish hamda samarali boshqaruv modelini ishlab chiqishdan iborat.

Belgilangan maqsadga muvofiq quyidagi vazifalar amalga oshirildi: O'quvchilar faoliyatini pedagogik boshqarish tushunchasining mazmunini aniqlash. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining faoliyatini boshqarishning pedagogik tamoyillarini belgilash. O'quv motivatsiyasining o'quvchilar faoliyatini boshqarishdagi rolini aniqlash. Individual va differensial yondashuvning ahamiyatini asoslash. Interfaol metodlar va hamkorlikdagi ta'limning boshqaruv imkoniyatlarini tahlil qilish. Pedagogik monitoring va qayta aloqaning o'quvchilar faoliyatiga ta'sirini ochib berish. O'quvchilar faoliyatini samarali boshqarishning pedagogik modelini taklif etish.

Adabiyotlar tahlili. O'quvchilar faoliyatini boshqarish masalasi pedagogika va ta'lim psixologiyasining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo o'qitish metodlari, sinfni boshqarish, o'quv motivatsiyasi, pedagogik muloqot, o'z-o'zini boshqarish va ta'lim natijalarini baholash bilan uzviy bog'liq. Sinf boshqaruvi bo'yicha olib borilgan xalqaro tadqiqotlarda o'qituvchining dars jarayonini rejalashtirishi, aniq qoidalar va tartiblarni shakllantirishi, o'quvchilar faoliyatini kuzatishi hamda yuzaga keladigan muammolarni tezkor boshqarishi samarali ta'lim muhitining muhim komponentlari sifatida ko'rsatiladi. OECDning Global Teaching Insights tadqiqotida yaxshi tashkil etilgan tartiblar, muntazam monitoring va buzilishlarni tezkor boshqarish o'quv vaqtining samarali ishlatilishi bilan bog'liqligi qayd etilgan. Korpershoek va hamkorlarining meta-tahlilida boshlang'ich ta'limdagi sinf boshqaruvi strategiyalari akademik, xulqiy va ijtimoiy-emotsional natijalar bilan bog'liqligi ko'rsatilgan. Tadqiqot 54 ta nazoratli intervensiya tadqiqotini qamrab olgan bo'lib, sinf boshqaruvi dasturlari o'quv natijalariga ijobiy, ammo o'rtacha kichik ta'sir ko'rsatganini aniqlagan. OECDning 2026-yilgi materiallarida esa aniq kommunikatsiya, empatiya, hamkorlik va nizolarni boshqarish kabi munosabat ko'nikmalari o'quvchilarning ta'limga jalb etilishi va ijobiy sinf muhitini yaratishda muhimligi ta'kidlangan. Demak, adabiyotlar tahlili o'quvchilar faoliyatini boshqarishni faqat intizomni saqlash jarayoni sifatida emas, balki ta'limiy, tarbiyaviy, motivatsion, kommunikativ va rivojlantiruvchi jarayonlarning integratsiyasi sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. O'quvchilar faoliyatini boshqarish — o'quv jarayonida o'quvchilarning bilim olish, amaliy topshiriqlarni bajarish, muloqot qilish, mustaqil fikrlash va o'z faoliyatini baholash jarayonlarini maqsadli tashkil etish, yo'naltirish, nazorat qilish va takomillashtirishga qaratilgan pedagogik faoliyatdir.

Boshlang'ich ta'limda ushbu jarayon quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi:

Maqsad → Rejalashtirish → Tashkil etish → Rag'batlantirish → Nazorat → Tahlil → Refleksiya → Takomillashtirish.

Mazkur ketma-ketlik o'qituvchiga o'quvchilarning faoliyatini izchil boshqarish imkonini beradi.

1-jadval. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini boshqarish tamoyillari

Tamoyil	Mazmuni	Pedagogik natija
Maqsadlilik	Aniq ta'limiy maqsad belgilash	O'quvchi faoliyatining yo'nalishi aniqlashadi
Tizimlilik	Faoliyatni muntazam tashkil etish	Barqaror o'quv odatlari shakllanadi
Individual yondashuv	O'quvchi ehtiyojlarini hisobga olish	Shaxsiy rivojlanish qo'llab-quvvatlanadi
Faollik	O'quvchini faol ishtirok ettirish	Bilish faolligi oshadi
Hamkorlik	O'qituvchi va o'quvchi hamkorligi	Ijobiy pedagogik muhit shakllanadi
Rag'batlantirish	Ijobiy natijalarni qo'llab-quvvatlash	Motivatsiya kuchayadi
Refleksiya	O'z faoliyatini baholash	O'z-o'zini boshqarish rivojlanadi

O'quv motivatsiyasini boshqarish. Boshlang'ich ta'limda o'quvchi faoliyatini boshqarishning eng muhim shartlaridan biri — uning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirishdir. Motivatsiyasi yuqori bo'lgan o'quvchi topshiriqlarni bajarishda faolroq ishtirok etadi, savollar beradi, mustaqil izlanadi va o'z natijasini yaxshilashga intiladi.

Shuning uchun o'qituvchi: o'quv topshiriqlarini o'quvchi yoshiga moslashtirishi, o'yin elementlaridan foydalanishi, muammoli vaziyatlar yaratishi, amaliy topshiriqlarni ko'paytirishi, o'quvchining qiziqishlarini hisobga olishi, kichik muvaffaqiyatlarni ham rag'batlantirishi zarur. Bunda rag'batlantirish faqat baho bilan cheklanmasligi kerak. Og'zaki maqtov, konstruktiv fikr-mulohaza, o'quvchining yutug'ini e'tirof etish va o'z natijasini ko'rish imkoniyati ham muhim ahamiyatga ega.

Individual va differensial yondashuv. Boshlang'ich sinfda o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi bir xil emas. Ayrim o'quvchilar topshiriqni tez bajarsa, boshqalari qo'shimcha tushuntirish va vaqtga ehtiyoj sezishi mumkin. Shuning uchun o'quvchilar faoliyatini boshqarishda differensial topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Masalan:

1-daraja — reproduktiv topshiriqlar;

2-daraja — qisman izlanishga asoslangan topshiriqlar;

3-daraja — ijodiy va muammoli topshiriqlar.

Bunday yondashuv o'quvchilar o'rtasidagi individual farqlarni hisobga olish va har bir o'quvchining o'z imkoniyatlari doirasida rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar orqali o'quvchilar faoliyatini boshqarish. Interfaol metodlar o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirishda muhim vositadir.

Boshlang'ich ta'limda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

Aqliy hujum”;

Klaster”;

BBB”;

Venn diagrammasi”;

Insert”;

Sinkveyn”;

Muammoli vaziyat”;

Rolli o'yin”;

Kichik guruhlarda ishlash”;

Juftlikda ishlash”.

Mazkur metodlar o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki kommunikativ, ijtimoiy va ijodiy ko'nikmalarini ham rivojlantirish imkonini beradi. OECD tadqiqotlari ham sinf boshqaruvi o'quvchilar faoliyatini tashkil etish va ta'lim maqsadlariga yo'naltirish bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Sinfidagi ijobiy pedagogik muhit. O'quvchilar faoliyatini samarali boshqarish uchun sinfda psixologik jihatdan xavfsiz va ijobiy muhit yaratish muhimdir. Bunday muhitda o'quvchi: xato qilishdan qo'rqmaydi, savol berishga intiladi, o'z fikrini erkin ifodalaydi, boshqalarning fikrini tinglaydi, o'z imkoniyatlarini namoyon etadi, jamoaviy faoliyatda faol qatnashadi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, aniq muloqot, empatiya, hamkorlik va nizolarni boshqarish kabi munosabat ko'nikmalari o'quvchilarning ta'limga jalb etilishi va ijobiy sinf o'zaro ta'sirini qo'llab-quvvatlaydi. Shu sababli o'qituvchi intizomni faqat jazolash orqali emas, balki aniq qoidalar, izchil talablar, ijobiy rag'bat va konstruktiv muloqot orqali boshqarishi maqsadga muvofiq.

2-jadval. O'quvchilar faoliyatini boshqarishning asosiy komponentlari

Komponent	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati
Maqsad	Maqsadni belgilaydi	Maqsadni anglaydi
Rejalashtirish	Faoliyatni loyihalaydi	Faoliyat rejasini tuzadi
Tashkil etish	Topshiriqlarni taqsimlaydi	Topshiriqlarni bajaradi
Rag'batlantirish	Qo'llab-quvvatlaydi	Faollik ko'rsatadi
Monitoring	Kuzatadi va tahlil qiladi	O'z faoliyatini nazorat qiladi
Refleksiya	Savol va mezonlar beradi	O'z faoliyatini baholaydi
Takomillashtirish	Keyingi strategiyani belgilaydi	Xatolar ustida ishlaydi

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish. Samarali pedagogik boshqaruvning muhim natijalaridan biri o'quvchining asta-sekin o'z faoliyatini mustaqil boshqarishga o'tishidir.

Buning uchun o'quvchilarga: kunlik maqsad qo'yish, vazifalarni rejalashtirish, bajarilgan ishlarni tekshirish, o'z xatolarini aniqlash, o'z natijasini baholash, keyingi vazifalarni belgilash kabi imkoniyatlar berilishi lozim. Shu ma'noda pedagogik boshqaruvning yuqori bosqichi o'qituvchi tomonidan to'liq nazorat qilish emas, balki o'quvchining o'z-o'zini boshqarish kompetensiyasini shakllantirish bilan belgilanadi.

Muhokama. O'tkazilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini samarali boshqarish ko'p komponentli pedagogik jarayon hisoblanadi. Uni faqat intizomni ta'minlash bilan chegaralash o'quvchining shaxsiy va intellektual rivojlanish imkoniyatlarini toraytiradi. Samarali boshqaruvning asosiy sharti o'qituvchining nazorat qiluvchi pozitsiyadan yo'naltiruvchi va fasilitatorlik pozitsiyasiga bosqichma-bosqich o'tishidir. Bunda o'qituvchi ta'lim maqsadini belgilaydi, faoliyatni tashkil etadi, zarur yordamni ko'rsatadi, lekin o'quvchining mustaqil fikrlashi va qaror qabul qilish imkoniyatlarini cheklamaydi. Tadqiqotlar sinf boshqaruvi bilan o'quvchilarning ta'limga jalb etilishi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Boshlang'ich ta'limda sinf boshqaruvi ayniqsa muhim bo'lib, o'qituvchilarning sinfdagi tartibni boshqarish bo'yicha kompetensiyasi ta'lim vaqtining samarali ishlatilishiga yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilar faoliyatini boshqarishda universal yagona metod mavjud emas. O'quvchilarning yosh, individual, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari, sinf tarkibi hamda ta'lim maqsadlariga qarab boshqaruv strategiyalari moslashtirilishi lozim. Shu asosda samarali pedagogik boshqaruvni quyidagi formula orqali ifodalash mumkin:

Samarali boshqaruv = aniq maqsad + ijobiy muhit + individual yondashuv + faol metodlar + monitoring + qayta aloqa + refleksiya.

Mazkur formula komponentlarining uyg'unligi o'quvchining nafaqat akademik natijalarini, balki mustaqilligi, mas'uliyati, kommunikativligi va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini samarali boshqarish ta'lim sifatini ta'minlovchi muhim pedagogik omillardan biridir. O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyatni maqsadli tashkil etish, o'quv motivatsiyasini qo'llab-quvvatlash, ijobiy psixologik muhit yaratish va pedagogik monitoringni yo'lga qo'yish samarali boshqaruvning asosiy shartlari hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, boshlang'ich ta'limda o'quvchilar faoliyatini boshqarish quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanishi lozim: maqsadlilik, tizimlilik, individual yondashuv, faollik va mustaqillik, hamkorlik, rag'batlantirish va refleksivlik. Interfaol metodlar, differensial topshiriqlar, pedagogik monitoring, konstruktiv qayta aloqa va o'z-o'zini baholash vositalaridan foydalanish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini kuchaytiradi. Shuningdek, samarali boshqaruvning asosiy maqsadi o'quvchini doimiy nazorat qilish emas, balki uni o'z faoliyatini mustaqil rejalashtirish, nazorat qilish, baholash va takomillashtirishga o'rgatishdan iborat bo'lishi kerak. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik boshqaruv kompetensiyasini

rivojlantirish, sinf boshqaruvi bo'yicha amaliy metodikalarni takomillashtirish, individual va differensial yondashuvni kuchaytirish hamda maktab–oilal hamkorligini tizimli yo'lga qo'yish boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlari sifatida qaralishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. *Global Teaching InSights: A Video Study of Teaching*. Paris: OECD Publishing, 2020.
2. OECD. *Teachers Getting the Best out of Their Students: From Primary to Upper Secondary Education*. Paris: OECD Publishing, 2020.
3. OECD. *Teaching Relationship Skills: Evidence from Classrooms to Inform Policy*. Teaching in Focus, No. 47. Paris: OECD Publishing, 2026.
4. Korpershoek H., Harms T., de Boer H., van Kuijk M., Doolaard S. A Meta-Analysis of the Effects of Classroom Management Strategies and Classroom Management Programs on Students' Academic, Behavioral, Emotional, and Motivational Outcomes // *Review of Educational Research*. 2016. Vol. 86, No. 3. P. 643–680.
5. Hattie J. *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London: Routledge, 2012.
6. Marzano R.J., Marzano J.S., Pickering D.J. *Classroom Management That Works: Research-Based Strategies for Every Teacher*. Alexandria: ASCD, 2003.
7. UNESCO. *Building Strong Foundations: Education for Health and Well-being in Primary School*. Paris: UNESCO, 2024.
8. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonun. 2020-yil 23-sentabr.
9. O'zbekiston Respublikasi. "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi O'RQ-901-son Qonun. 2024-yil 1-fevral.